

[Louis Jean Marie]
Daubenton, L. I. M.

Underwisning för fårherdar och hjordägare,
jemte andra afhandlingar om får och ull.
Efter den år 1802, ... utg. 3. uppl. öfwersatt
af S. Malmgren. Stockholm, Delén, 1803.
184 s.

I samma band:

Tessier, [Alexandre Henri]

Afhandling om fårskötseln, i synnerhet om
spanska racen. På tyska öfwers., med anmärk-
ningar och tilläggningar af W. Witte. Öfwers.
Örebro, Lindh, 1814. 146 s.

Gad. nr 993.

Undervisning

för

Fårherdar

och

Hjordägare,

jemte andra afhandlingar om Får och Ull;

af

L. I. M. Daubenton.

Efter den år 1802, på Franska Regeringens egen
bekostnad, utgifna Tredje Upplagan,

öfversatt

af

S. MALMGREN.

Exemplaret kostar 32 skilling.

S E D E R H O L M,

Tryckt hos Notarien CARL DELÉN, 1803.

U n d e r r ä t t e l s e
f ö r
F ä r h e r d a r
o c h
Ä g a r e a f F ä r h j o r d a r .

F ö r s t a L e x a n .
O m H e r d a r .

Huru gammal bör en Herde vara, som skall kunna wälta en färehjord?

Det är likgilltigt, blott han har styrka att flytta färfällan, och förnuft nog att vara sina skyldigheter trogen, i stället för att roa sig med kamraterna.

Kan herdetjensten ensam syflosätta en menniska och gifwa henne ett anständigt uppehälle?

En klof och omsorgsfull herde, som har wård om en stor hjord, är nästan beständigt syflosatt med att leda den wäl om dagen, falla den om natten, föda den i den elaka årstiden, hålla den snygg och hafwa rent omkring den, samt sköta den under des sjukdomar, m. m. Därför äro herdarne wäl lön-

te på orter, der man värderar fårskötseln, och de ej allenast förstå sin tjänst, utan äfwen förrätta den nitiskt.

Behöfwer en god herde weta mycket?

Jo, han behöfwer weta mer till sin herdebefattning, än till de flesta andra lands sysslor. En god herde bör känna sättet att inreda rum åt sin hjord, att föda den, watta na den, beta den, skota den i dess sjukdomar, förbättra den, samt rwätta och klippa dess ull. Han bör förstå att beta och falla sin hjord, drefwa sina hundar, befalla dem och drifwa bort odjur.

Huru kan man weta, att en yngling skall kunna bli en god herde?

Man kan hoppas att han blir det, om han försär och minnes, hwad man sagt honom; om han är aktsam och tålig; och om han ej har någon åkomma, som hindrar honom att gå och wara länge på benen, om så fordras.

Är det nödwändigt att en herde kan läsa?

En herde som kan läsa, har lättare att underrätta sig i flera saker; men det är ej owillkorligt nödwändigt: emedlertid är det så mycket bättre, om han kan läsa, skrifa och räkna.

Hwad har en herde af nöden, för att wistas på fälten med sin hjord?

Han bör wara wäl klädd, för att kunna wistas hela dygnet ute på fältet, utan att lida af kölden, och för att wara länge

ute i regn, utan att blifwa wät in på baka kroppen. En herde bör hafwa en staf, en piska, ett skaffern, en knif, en lansett, skabb-saltwa i en liten ask af jernbleck, samt en ränjel.

Hwad bör herden göra, om han förkyler fötter, händer eller någon annan del af kroppen?

Han bör söka förekomma kallbrand, som lätt kunde angripa dessa delar och som hastigt utbreder sig. Den förfrusna delen hwitnar och rodnar med ett starkt kliande; derefter blir den purpuröd och swart. Då dröjer den icke att lofna och falla från de andra delarna. För att hindra kallbranden, bör man betäcka eller gnida det frusna stället med snö; man kan ock lägga derpå linnellutar, doppade uti iskalle watten, hwarefter man gnider skadan med torrt linne, för att åter uppvärma den; slutligen kan man ock nedsänka den i kylslagit watten eller dermed bada den; men för ingen del hålla den nära elden.

Hwad will en herdestaf säga, och hwartill tjänar den?

Herdestaf är en kläpp af ungesär fem till sex fots längd, som slutar sig ofwantill med ett jern, i form af en liten spade och nedan till med en krok, hwilken är böjd uppåt. Man kan ock sätta kroken bredwid det platta jernet eller spadens, men då bör den wara krökt nedåt. Det platta jernet tjänar till att upplasta jord och dermed drifwa tillbaka de får, som stilla sig ifrån hjorden. Med kroken fasthåller man dem i ett af halheneu.

Hvad vill tänfeln säga, och hwartill tjénar den?

Det är en säck, som herden, medelst en bred rem bär öfwer högrea axeln. I säcken fins marserråd för dognet, en ost med saltwa, för att dermed smörja de får, som han ser klå sig, ett skaffern för att borttaga skorpan, innan saltwan nyttjas; en lansett, för att åderlata de får, som kunde behöfwa det; en liten knif, för att slå eller öppna dem, som kunde dö på marlen m. m. Men i stället för tre särskilda instrumenter, skaffern, knif och lansett, behöfwer man blott en liten fällknif. Andan af skaffern, hwilken är afplattad och hwarf, utgör ett skaffern; bladet är en knif, och som det är spetsadt och äggadt på begge sidor nära udden, tjénar det öfwen till lansett.

Hvad bör man tänka om de hägerier, för hwilka man misstänker herdar att wilja skada fårhjorden?

Det är illa, att orätt misstänka herdar att wilja göra det; men om det fins sadane, som gifwa sig ut för att kunna hära, och som antingen genom hotelser wilja göra sig trodda, eller löfwa bota sären genom några owanliga ord eller medel, så måste desse anses antingen för illafinnade, som wilja bedraga eller göra sig fruktade, eller för lättrogne, som inbilla sig äga en högre förmåga än de möjligen kunna hafwa. Äger man en fårhjord, som borttränar eller har någon sjuka, så i stället att modsällas och tro detta onda häröra deras att man antingen förtrollat hjorden, eller inkastat något smittsamt i fårhuset,

och i stället att tillita folk, som löfwa bot häröföre genom de nämnda medel, bör man i sönerbet fördubbla sin wård och söka bortskaffa det onda genom sund söda eller goda botmedel.

Andra Leran.

Om Wallhundar, och odjur.

Är det nödwändigt, att herdar hafwa hundar, som följa deras hjordar?

Det wore önskligt, att hundarne kunde umbäras, emedan de ofta göra fårhjorden mycken skada; men de äro nödwändiga på de orter, der åkrar och fält kunna nertrampas och skadas. När några får skilja sig ifrån hjorden, kan herden hindra blott deras aflägsnande, som äro honom nära och på sådant ofstånd, att han genom sin staf kan lasta jord ester dem. Hundarne hjälpa herden, att drifwa hjorden och förswara den för odjur.

På hwilka orter kan en herde wara utan hund?

Der fälten äro delta i stora åkerstiften, fins det alltid tillräckligt trädesland, hwarest man utan hundar kan wälta en talrik hjord. Sären gå wanligtvis tillsammans, och skilja sig ej ifrån hjorden oftare, än när de mär-

Få en bättre betesplats. Denna lockmat är vanligen för långt borta från de stora trädesfälten, för att reta deras aptit; men om hjorden besinner sig wid ena ändan af trädeslandet, nära fält, som kunna skadas, bör herden hålla sig på den sidan, hvarifrån dessa fält kunna åttas.

På hwad sätt kunna hundarne skada sären, och huru kan det förekommas?

För hästiga och illa dreserade hundar kasta sig på sären, bita och sara dem, samt förorsaka dem derigenom svåra bulnader. De sträma de laudigra tadjorna och komma dem stundom att kasta, eller lamna i fortid; de kullslå de sjuka, som med svårighet kunna följa hjorden; de trötta alla, och jaga dem warma genom ett för hastigt och strängt pådrifwande. Till undwikande af alla dessa o-lägenheter, bör man endast nyttja hundar af ett godt naturell, som aldrig wisa tänderna åt sären utan blott åt särens siender. En god och väl dreserad hund bringar dem till lydriad, utan att skada dem; de wäna sig att själfmant göra, hwad hunden eljest skulle tvinga dem att göra. De draga sig bort, då han nalkas dem, och wäga sig icke dit, der de se honom på wakt att förswara ett förbudet fält.

Thwad mån bidraga hundarne till särehjordens drifwande?

En herde, som har sin hjord framför sig, kan väl påskynda dess gång och de särens, som blifwa efter; men han kan ej hindra sin hjord att gå för fort, eller att de får, som gå för

fort, skilja sig från den öfriga hopen och afswika antingen till höger eller wenster; härwid måste hundarne wara honom behjelplice. Han posterar dem rundt omkring hjorden, eller sticker dem efter ett får, som han ser antingen gå för fort eller blifwa efter, eller afswika till någondera sidan.

Huru kan en herde genom sina hundar verkställa dessa särskilda manöwer?

Han måste tidigt dresera dessa och wäna dem att lyda sin röst. Hunden verkställer hwat signal; går framom hjorden, för att hindra den, bakom, för att påskynda den, på sidorna, att den ej skall skiljas åt; han blir på sin post eller återwänder till herden, allt efter de tecken han begriper.

Huru skall man dresera en wallhund?

Man måste lära honom att stanna, lägga sig, stå, icke stå, hålla sig på sidan om hjorden, gå omkring den, och taga ett får i örat, allt efter de särskilda order, herden genom rösten eller handen ger honom.

Huru kan man lära en hund att stanna eller lägga sig på herdens befallning?

Jo, om man, just i det man uttalar ordet stå! eller halt! rådder hunden en bit bröd eller annan föda, så får man honom att stanna; eljest kan man afwen tvinga honom dertill. Medelst ett ostare förnyande af denna manöwer, wäner man honom att stanna wid herdens röst.

För att få honom att lägga sig, när man will, bör man klappa honom, när han

lagt sig sjelsmant; man kan ock tvinga honom att lägga sig, som sker då man tager honom om benen, och derwid ropar ligg! eller lusch! will han resa sig för snart, så tvingar man honom med steyl att blifwa liggande. När han blir stilla, gifwer man honom mat, och derigenom att man repeterar ordet ligg! eller lusch! får man honom slutligen att lyda.

Huru får man en hund att ställa, eller icke ställa, när man will?

Man härmar hundens ställande, under det man wisar honom en bit bröd, som han först får, då han har ställt; slutligen ropar man åt honom ordet ställ! Man väner honom äfwen att upphöra med ställandet, då man ropar tyst! Lyder han icke, så hotar eller straffar man honom; och när han lydt, klappar och belöner man honom.

Wid hvilken ålder böra walthundar dresceras?

Om de blifwit wäl födda, och äro starka, bör det ske då de äro sex månader gamla; men äro de swage, wäntar man tills de blifwa 9 månader gamla.

Huru kan man lära hunden att gå omkring hjorden, hålla sig på sidorna, gå framåt, återkomma och qwarblifwa på sin post?

För att lära honom att kringwandra hjorden, bör man kasta framom hunden en sten, att låta honom löpa efter, och kasta den så länge från ställe till ställe, tills man med hunden gått omkring hjorden, under det man alltjemt ropar kring!

Genom att kasta en sten framåt och sedan bakåt lär man äfwen hunden, att gå på sidorna om hjorden, under det man tillika ropar: på sidorna! Man säger gå! för att få honom framåt; kom! för att få honom tillbaka, och stå! eller halt! för att förmå honom qwarblifwa på stället. Orden bero likwäl af särskilda provinsera sedwana.

Huru skall man lära hunden att taga ett får i örat, för att återföra det till hjorden, eller för att qwarhålla det midt i hjorden, tills herden kommer?

Man låter hunden gå omkring ett får, som är ensamt inom ett stängsel; derefter sticker man fårets öra i hundens gap, för att wäna honom att fasthålla det, eller fäster man en bit bröd i örat på ett får, som är midt ibland hjorden; derigenom väner man hunden att löpa till fårets öra, och äfwen att fasttaga det. Genom denna manöwer lär man saledes hunden att qwarhålla det får, som herden anwisar honom ibland hjorden. Hundarne kunna äfwen fasthålla fåren, då de med gapet fatta dem om ett framben eller ofwansför knävecket af ett halben; men detta sista medel är ej utan olägenhet; ofta blir knävecket swullet och fåret haltar någon tid.

Huru kan en hund förmå fåren att lyda sig?

I det han löper fram, fly de första fåren, som han råkar, och snart taga de med sig den öfriga hjorden, om hunden fortsar att drifwa på. Då ett får ej lyder nog bastigt, nalkas han och hotar det med ställande.

Kan ej en wäl öfswad hund äfwen inöfwa en annan?

Det fordras mindre tid och möda att inöfwa en ung hund, då han ser en annan, som kan wakta hjorden: den unga hunden will slicka sig på samma sätt som den äldre; men mishtar sig ofta och skulle aldrig blifwa pålitlig, om ej herden lärde honom hwad han ej kan fatta af den andra hundens egem, el.

Hwad slags hundar och huru många behöfwer man till färdjordens tjenst?

Alla ställa och läraktiga hundar kunna inöfwas härtill. Man kallar borna wallhundar (*chiens de race*) sadana hundar, hwilkas far och mor äro wäl inöfswade att wakta en färdjord: man tror att denna afföda blir snarare än någon annan tjenlig till wallning. På orter, der fälten äro mindre blottställda för sären, är en enda hund tillräcklig för 100 får; men ligga åkerfälten nära hwarann, och hjorden nalkas dem ofta, behöfwas två hundar och stundom äfwen tre eller fyra, emedan två icke skulle uthärda hela dygnet eller flere dar å rad med det nästan beständiga löpandet, hwartill de äro nödsakade, för att afhålla sären ifrån de förbundna fälten. Man måste således hafwa tillräckligt med hundar, för att aflösa de trötta och gifwa dem tid att hwila. I trakter, der man har att frukta för odjur, måste wallhundarne wara nog starka, för att göra motstånd, och nog modiga, för att göra jagt efter dem. Lurfwiga hundar tåla köld och regn bättre än andra.

Hwilkå hundar äro bäst, der man icke mycket fruktar för odjur?

Sådana som man kallar wallhundar, emedan man gemenligen nyttjar dessa till att wakta färdjorden. De äro af naturen mycket driftige, och man gör dem lätt gansta läraktiga. Man kan äfwen härtill drefwera hwilket annat slags hundar som helst.

Hwilkå hundar äro bäst, der hjorden är blottställd för wargar?

Vårdshundar (*mâtins*), eller det slags stora hundar, som hafwa ett groft hår och till hälften hängande öron. De äro starka och modiga; men man måste förse dem med ett halsband af långa jerntaggar och heisa dem på wargen de första gångerna, eller ock släppa dem ihop med andra tillwanda hundar.

Hwillet försigtighetsmått bör man iakttaga, då man nödgas nyttja en illa öfswad hund, som biter sären?

Man bör afbryta hundtänderna på honom, hwilka man kallar krotänder, emedan de skulle tränga djupt in i särens kött, om han bet dem.

På hwad sätt skall man föda dessa hundar?

Det kostar litet att föda dem, då man bor nära stora städer, der mycket hästar dö, och man smälter mycken talg; man ger hundarna hästkött eller det som blir öfriet efter talgsmälningen, och i brist på dessa sträden, ger man dem ett enkom bakadt groft bröd. Man bör aldrig gifwa dem färlött; ty om man wande dem derwid, skulle de äfwen wä-

nas att bita hjorden, af begär till dess blod. Man drejerat gardshundar på samma sätt, som de andra hundarna.

Sins. utom hundar, intet annat medel för herden att låta sin möda wid färens walfraude?

Han kan tåma några får af sin hjord, gifwa dem särskilda namn, och wåna dem att komma till sig, när han ropar dem. För att bibringa dem denna wana, lockor han dem efter sig medelst en brödbit, som han räcker dem. Då herden will låta fären passera genom ett trångt ställe, förändra sätet eller samla dem, låter han de tomta komma till sig; de som äro närmast dessa, följa dem o. s. w. tills hela hjorden går efter herden, hwart han will.

Hwilla försigtighetsmått kan man taga mot wargar?

1:o Bör man fästa om halsen på ett wist antal får skällor, hwillas ljud gifwa tillkänna, hwar man skall återfinna dem, som skilt sig från den öfriga hjorden, antingen i skogarna eller på ställen, der herden icke kan blifwa dem warse. Då wargen nalkas sålän eller fårhuset, äro fären de första som hafwa wäder deraf; de skrämjas och förorsaka genom sina språng ett så starkt ringande med skällorna, att både hundarna och herden derigenom underrättas om faran. Skällorna kalla äfwen herden i fårhuset, då något owanligt sker, som sätter fären i rörelse, om dagen eller nattetid.

2:o Bör herden låta sin hjord följas af hundar, som äro nog starka och modiga, för

att sätta sig emot wargen, drifwa honom på flykten, förfölja och äfwen döda honom.

3:o Bör herden wara mycket waksam öfwer sin hjord, då han drifwer honom nära skogar eller i trakter, som äro mycket besolte af wargar; äfwen så, då han besinner sig nära salt, der gräset är nog högt, för att kunna dölja wargen. I dimmig wäder och i skymningen är det alltid farligt, och i synnerhet nära häckar och buskar, der dessa fiender ofta ligga på lur.

4:o Gör man opp eld, eller åtminstone en rök utmed hjorden.

Swad bör herden göra, när wargarne nalkas hjorden, eller när de redan tagit något får?

När wargen syns, samlar herden sin hjord och hetsar hundarna efter wargen. Sjelf blir herden hos sin hjord, ser efter, om ej andra wargar wisa sig från en annan lant; ropar: efter wargen! och monar på hundarna. Men om wargen redan tagit sitt rof, kan herden löpa mot honom, utan att förlora hjorden ut ögonsigte. Han hetsar hundarna till strids, och söker twingga wargen att släppa sitt byte, hwilket ofta händer *).

*) I de länder der wargar eller råfwar äro allmänna och hjordarna instängda i fällor, bde herden hafwa en böja i sin kaja (Hazard).